

A *Padus avium* kultúrtörténeti, kertészeti vonatkozásai

Rapaics szerint a finnugor nyelvcsalád legszentebb fái sorában ott van a zselnicé is. *Surányi* a Kerti növények regénye c. művében idézi a *Vikár Béla* fordította Kalevalát, ahol Vejnemöjnen, a hős táltos nevéhez fűződik a föld megművelésének kezdete. A hőskölteményben Szampsza gyermek hinti el a magvakat, köztük a zelnicét (zselnicét) is.

„Felföldekre vet ím fenyvet,
Hús halmokon vet szömörkét,
Hint homok mezőbe hangást,
Horhásokba gyöngé hajtást.

Nyírfát vet nyirkos völgybe,
Égerfát meg könnyű földbe,
Vizenyősbe zelnicét vet,
Friss zöldbe meg kecskefüzet,
Berkenyefát szent helyekre,
Fűzfát rendel rakott földbe,
Gyatra földbe gyalogfenyvet,
Tölgyet folyók mentiben vet.

Már a fa mind szálasodik,
Gyöngé hajtás gyarapodik,
A bokrétás szömörke nő,
Borul a telepe fenyő,
Kél a nyírfá nyirkos völgyben,
Égerfa is könnyű földben,
Gazdag földben barkóca nő,
Gyatra földben gyalogfenyő,
Gyalogfenyőn szép kis bogyó,
Zelnicének gyümölcse jó.”

A madarak kedvenc eledelének tartott madárcseresznyével (*Cerasus avium*) latin megnevezésében rokon faj gyönyörű májusi virágpompájával kápráztatja el az erdők-mezők s a parkok látogatóit. A magyar zselnicé, illetve májusfa elnevezés nem a repülésre, hanem a fákhöz kapcsolódó hagyományokra, szokásokra, mítoszokra utal. A szláv nyelvekben a zelena a zöld színt jelenti, ehhez kapcsolódik a tavaszi – pünkösd, húsvéti, május elsejei – zöldág-, illetve májusfa-állítási szokás, amely több kultúrkörben sokféle formában létezett és él tovább ma is. *Bartha Dénes* a Természetbúvárban 2011-ben megjelent cikkében idézi *Carolus Clusius*-t, aki az 1583-ban Németújvárott (ma Güssing, Ausztria) *Stirpium nomenclator Pannonicus* címmel megjelent művében írja elsőként „Zelnice fa: *cerasus avium*, sive *racemosa*” megnevezést.

A **májusfaállítás** elsősorban európai, főként germán eredetű hagyomány, és szélesebb körben csak a középkortól kezdődően terjedt el, azonban a hozzákapcsolódó vigasságok valószínűleg az ősi indiai és egyiptomi termékenységnépekből gyökereznek. *Jankovics* a Fa mitológiája c. műve és több néprajzi irodalom is leírja, hogy a májusfa állításának mágikus célja is volt. Angliában és Írországból az istállóra tűzött május elsejei galagonyaág a tejhozam növelését szolgálta. Németország egyes vidékein a parasztlányok minden ló és tehén számára állítottak májusfákat. A szokás az asszonyok termékenységének fokozását is célozta. Európa-szerte ezért állított májusfát minden legény a mátkája ablaka alá. Dél-szláv hiedelem szerint, ha egy meddő asszony Szent György nap előestéjén (ápr. 23.) új inget akaszt egy bőven virágzó gyümölcsfára és másnap napfelkelte előtt bogarat talál benne, majd magára ölti, akkor bízást remélheti, hogy gyereke lesz.

A húsvéti és pünkösd zöld ág és a májusfa is a természet újjászületésének szimbóluma, az ifjúság tavaszi szokásainak Európa-szerte ismert szimbolikus kelléke. A májusi-pünkösd ünnepkör történelmi kapcsolatai következtében egyaránt tükrözi a természet ciklikus változásaihoz fűződő mágikus-praktikus elképzeléseket és a naptári év egyházi, vallási mozzanatait. Jóllehet a májusfaállításra nem pusztán a Padus aviumot használták, más pompás fehér tavaszi virágdísz adó fa – galagonya, körte – is elterjedt volt. A májusfák fehér virágának színe ma is a lányok szüzességét reprezentálja.

A májusfaállítás és a zöldághordás rokon szokás, virágvasárnaphoz is köthető, de húsvétkor és pünkösdkor is elterjedt játék volt. A gyermekek, fiatalok zöld ággal a kezükben vonulnak végig a falun a templomba is. Menet közben játszották az ún. hidas játékot, amikor az első pár kaput formált a zöld ágakból és a többiek átbújtak alatta. „Bújj, bújj zöldág,/ Zöld levelecske,/ Nyitva van az aranykapu,/ Csak bújjatok rajta.” Az aranykapu a fordulóponton utal, amelyen akkor kél át a nap. Székelyföldön 'Hajnalfának' nevezték a májusfára em-

lékeztető zöld ágdísz, a tojással és szalagokkal díszített fenyőággal, amelyet a legények Húsvétvasárnap hajnalán tűztek a kedvesük ajtajára.

A keresztény egyházi évben három szentkereszt ünnep van, amelyek csaknem harmadolják az évet. Az első a Vízkereszt (január 6.), a második a Szentkereszt megtalálásának (május 3.), a harmadik pedig a Szentkereszt felmagasztalásának (szeptember 14.) napja. Ezek az ünnepek az asztrológia szerinti föld – mint alapelem – hatása alatt álló hónapokba kerültek a Bak, a Bika és a Szűz havába. *Jankovics* szerint a Bika havába plántált szentkereszt a május 1-jei pogány májusfaállítás szokását szentelte meg.

A kereszténység előtti tavasz-szimbólum középkori vallásos magyarázatainak egyike Fülöp apostol szerencsés megmenekülése. Ezt írta le a 15. században *Temesvári Pelbárt* magyarázva, hogy miért volt szokás a keresztényeknél zöld ágat helyezni az ajtóra, a ház környékére. Fülöp apostolt Hierapolis városában meg akartak ölni a hitetlenek. Zöld ágat tettek ahhoz a házhoz, ahol megszállt, hogy hajnalban odata-láljanak, de a Biblia szerint reggelre Isten angyala a város minden házára zöld ágat tűzött, így nem lelték meg az apostolt. Egy tizenkilencedik századi szokásgyűjtemény szerint Szent Jakab és Szent Fülöp téríteni járták a vidéket és útjuk során hozzájuk szegődött egy Valburga nevű szűz hajadon. A lányt a pogányok ezért tisztátalannak nyilvánították, rágalmozni kezdték. Valburga leiszúrta a földbe vándorbotját, imádkozni kezdett, mire a bot kizöldült. Innentől fogva a nőtlen ifjak zöld ágat kezdtek állítani a jó magaviseletű, jó erkölcsű hajadonok ablaka előtt észrevétlenül.

A májusfa állításának napja a magyar nyelvterület legnagyobb részén május elseje volt, és a fa bontása pünkösdkor történt. Azonban főként északon és nyugaton pünkösd napján is állítottak májusfát. A két ünnep között annyira erős a kapcsolat, hogy nehéz volna eldönteni, tulajdonképpen melyik naphoz is kötődött tartósan, hagyományosan a májusfaállítás ünnepi szokása. Május elseje a faállításán kívül a mezőgazdaságban is fontos dátum volt. Úgy tartotta a hiedelem, hogy, ha május elseje előtti éj-

Tánc a májusfa (nem zselnice) körül Gyergyótekerőpatakon. Fotó: Erdődi Mibály, 1941. (A Néprajzi Múzeum gyűjteményéből)

jel esik az eső, nagy termés lesz, ha hideg van vagy fagy, akkor termés nem lesz. Az öregek szerint azt is ki lehetett következtetni, hogy milyen lesz a jövő tél.

A májusfa valójában nem az élő, fehér virágú fa, hanem sudár kivágott fa. Szimbólum, aminek többféle változata ismert földrajzi tájanként eltérően. Legtöbbször a törzsén gallyaitól megtisztított, hegyén lombos fa vagy szép növéssű ág a májusfa. Nyugat-Magyarországon lehántolt kérgű, magasra nyúlt, kis lombkoronájú fák vagy póznák állítása terjedt el, az Alföldön és Észak-Magyarországon a közepes méretű lombos fák szolgálnak májusfaként. Erdélyben zöld lombokkal és ágakkal jelképezik. A 18. században szokás volt még a templomokban is májusfát állítani, s ez a tanítók és diákok dolga volt. *Tessedik Sámuel* tudósítása szerint ez a szokás csak 1770-től szűnt meg. Heves megyében a múlt század harmincas éveitől – májusfa állítása helyett – virágkosárküldés terjedt el. Szintén májusfának nevezik az újonnan felépült házak udvarára felállított, felcicomázott póznát, vagy a május elsejei felvonulásokon vitt szalagos zöld ágakat. De kaphattak májusfát a megbecsült emberek, például tanítók, lelkészek is. Manapság a városok vagy városrészek főterein egy közös májusfát állítanak fel, mellyel a közösséghez való tartozást, az összefogást kívánják kifejezni.

Azokon a vidékeken, ahol magas törzseket alkalmaztak májusfaként, a legények éjszaka titokban vágták ki az erdőn, és hajnalra állították fel a helyi szokásnak megfelelően minden lányos ház elé együttesen, vagy mindenki a kedvese háza elé. A fa kivágása, hazaszállítása hajnali feldíszítése is a legénybanda közös, bizalmas feladata volt. A reggelre díszelgő májusfa kiállítása, nagysága mutatta, hogy ki-kinek udvarol, kinek állítottak szebb fát, kinek a májusfáját csúfította el reggelre a haragosa. Sok helyütt csak a bíró és a pap háza, esetleg a templom előtt állítottak fel egyetlen magas májusfát, a lányos házak udvarán kisebb fa díszelgett. A májusfákat szalagokkal, zsebkendőkkel, virágokkal, teli üveg borral, hímes tojással stb. díszítették föl, mielőtt a földbe beásták, vagy a kapufélfára, kútágasra felszögezték volna. Erdélyben, Csíkban ki is faragták a fát vagy Háromszéken a legények rávésték a nevüket.

A díszekkel, szalagokkal, esetenként borral is ékesített májusfát pünkösdkor vagy május utolsó vasárnapján bontják le. Ezt játékokkal, zöldágas alakoskodással és pünkösdkirály-választással tarkították. A májusfák kidöntése általában ünnepélyel, táncmulatsággal járt együtt. A májusfa ledöntésének szertartásos mozzanata volt a fa körüljárása, a májusfára mászás. A virtuskodó legények felmásznak a lehántolt kérgű májusfákra,

melyek tetejéről próbálják lehozni a papírszalagokat, díszeket, a rákötözött édességeket, palackos italokat vagy egy-egy selyemkendőt. Különösen nehéz volt a lehúzott kérgű, magas fát megmászni. Azé lett a tetejére erősített ital, akinek ez sikerült. A legények gyakran megtréfálták egymást azzal, hogy az üvegbe paprikás vizet tettek. Máshol a májusfa díseit a csúszósra szappanozott rúdon felmászva próbálják leszedni a legények. Régen a győztes lett a Pünkösdi Király, a falubeli legények vezére.

A kitancolás, nem pusztán a falubeliek mulatsága, hanem olyan szimbolikus aktus is, amely során a lány és az apja elfogadja udvarlónak a fát állító fiút. Voltak helyek, ahol a májusfát kitancolás után szépen összevágták, különleges faként kezelték, onnantól fogva azzal gyűjtöttak be a kályhába, kemencébe, ameddig csak tartott – mondta el *Burján István* etnográfus a pécsi regionális rádióban.

A zselnice kertekben, parkokban pompás tavaszi virágdísz adó fafaj, amelyet elsősorban szoliter faként ültetnek jó vízellátású területekre. Alkalmazása nem túl gyakori, a különleges fehér virágú fák között tartjuk számon. *Padus avium* famatuzsálemet nem ismerünk. Szép színesítő elem erdeinkben, főként a folyóparti galériaerdőkben. Használható gyümölcsalanyként is nedves területeken, az ártéri gazdálkodásban is.